

Д-р К. Чехович

ПОСТАТЬ МОЙСЕЯ В ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

(Докінчення).

Щоб з'ясувати собі той ідеологічний зміст поеми „Мойсей“, що його сам поет туди вложив, треба приглянутися бодай до тих найважливіших моментів ідеологічної еволюції самого Франка.

Усі дослідники життя й творчості Івана Франка відмічують ті великі зміни, які відбувалися у його поглядах і які в такій чи іншій формі позначилися й у його поетичних творах. Напр. М. Грушевський ділить працю Франка на три епохи: 1. Франко йде за гаслами міжнародньої солідарности пролетаріату й усю енергію віддає соціалістичному рухові; 2. Франко став співробітником Kujter-a Lwowsk-ого й бере участь у організації т. зв. радикальної партії. — Ці дві епохи, це „каторга на чужих невдячних ланах“. 3. Вкінці Франко присвячується культурі і праці для свого народу¹.

А. Музичка бачить у розвитку Франка аж шість головних етапів і означає їх так: 1. Від політичної несвідомости до початків соціалістичного світогляду. — 2. Від пізнання суспільного ладу до бажання його зміни. — 3. Від революції до праці та єднання як засобу зміни суспільного ладу. — 4. Боротьба проти поширювання класової ненависти. — 5. Відрив від громадянської праці і політичні шукання. — 6. Нація як підстава громадянської праці і як підстава поступу духової культури.²

Не запускаючись у подробиці тих різних поділів, нам вистарчить мати на увазі два протилежні становища, два протилежні світогляди, що відділені від себе різними перехідними ступнями означають шлях розвитку поглядів Франка. Ті два світогляди це інтернаціоналізм і націоналізм. Еволюція світогляду Івана Франка йшла від абстрактних, нібито вселюдських кличів у напрямі до конкретного національного ідеалу.

Коли приглянемо уважно до всіх ділянок творчості Франка, тоді побачимо, що Франко шляхом болючого досвіду дійшов вкінці до переконання, що у нас у першу чергу треба боротися проти загально у нас поширеної недуги національної байдужости, і що в першу чергу треба у нас плекати ідеал національної, культурної і політичної самостійности. По довгих блуканнях він дійшов до пізнання, що лише завдяки живій національній ідеї може початися регенераційний процес нашої нації і що — як висловився сам Франко, покинувши свої соціалістичні експерименти — „тільки сіючи на власній ниві, можна доробитися власного хліба.“³

Перебуваючи спершу тій сфері, де переважали інтернаціональні кличі, що їх у той час проповідували різні соціалістичні

¹ „Апостолові праці“. — „Україна“ кн. 6. 1926. стор. 357.

² „Шляхи поетичної творчості Івана Франка“ 1927.

³ ЛНВ 1901. 15. стор. 53.

теоретики, а у нас особливо Михайло Драгоманов, Франко вірив разом із ними, що підвалиною всього людського життя є відносини економічні. Він вірив тоді у прихід соціалістичного раю на землі. Національні кличі, національні прапори для нього в той час несимпатичні. В історичних національних традиціях він бачить лише самі темні сторінки. „Я боюся того льва — пише двадцятилітній Франко про герб Галицької України — і тої скали, що там стоїть на тім Народнім Домі. Той лев пригадує мені хищність і лють наших давних князів, що утискали наш нарід, а котрих пам'ять ви, рідні діти того народа, позолотили фальшивим блеском! Я боюся смотріти на тоту скалу у стіп льва, бо она пригадує мені темноту народа, із котрої користали його князі-грабителі, она пригадує мені упір і безсердечність теперішних его проводирів, що її там виставили, яко знак своєї власти. Ніт панове, — не лев і скала — наша хоругов; наша хоругов — плуг і книга! Плуг то наша сила; книга, просвіта — то наша будучність“. („Петрії і Добошуки“ — „Другъ“ 1878. ст. 311.) І в пізніших роках ще деякий час повна перевага соціяльних мотивів і інтернаціональних кличів дуже яскраво пробивається в цілому ряді творів Франка тієї першої доби. Головним мотором його праці і поетичної творчости була тоді любов до всіх, любов до абстрактної людини. Та любов набирала у нього конкретних форм солідарности з міжнароднім робітничим рухом і вела його до наївної солідарности з польськими соціялістами в Галичині, цілком у згоді з закликами Драгоманова.

Його ідеалом було тоді якесь неозначене, нібито вселюдське добро. Сам поет і головні постаті його поезій, це не герої а раби якоїсь абстрактної волі. Це його „Каменярі“.

Таким „каменярем“, що хоче йти в одному ряді з іншими, що рівнають якійсь абстрактній „правді путі“ для „щастя всіх“, був тоді й сам Франко. Про власну провідну роллю він взагалі немов не дбає, а про добро своєї нації, хоч і не забуває, але неначе відсуває його кудись на другий плян. Він думає тоді ще так, як учив Драгоманов, що справді можна „добра собі в добрі усіх шукати“, а те добро усіх він бачить у реалізації інтернаціональних соціялістичних кличів. Щоправда, така перевага інтернаціоналізму не заваджала Франкові (в протилежність до Драгоманова) бути в теорії й у деяких своїх менших поетичних творах прихильником ідеї соборности й самостійности України¹. Але практично першенство й перевага міжнародніх кличів клясової боротьби довели його таки до праці на чужому полі, до „каторги на чужих невдячних ланах“. — Це був практичний вислід такого світогляду, де поза фантомом абстрактного людства блідне дійсна конкретна національна ріжноманітність людей, де любов до всіх людей відбирає першенство любові до своєї нації.

Не диво, що у тій сфері думок не зродилися у Франка ніякі типи національних героїв. Поет дав нам лише доволі незна-

¹ Напр. у вірші „Розвивайся ти високий дубе“ з 1883. р.

дійну й хмарну картину колективних зусиль безіменних і безнаціональних „Каменярів“, цих майже нереальних героїв-рабів, та проповідь доволі абстрактної любови до всіх людей, що її апостолом у поемі „Смерть Каїна“ стає теж безнаціональний герой Каїн.

* * *

В протилежність до цієї епохи інтернаціоналізму можемо пізнішу сферу думок нашого поета означити загальною назвою націоналізм, не маючи на думці всіх тих атрибутів політичної ідеології, що їх у наші часи з тою назвою звичайно звязують. Граничним стовпом між тими двома сферами можемо прийняти рік 1898., хоч точної межі, подібно як у всіх живих явищах, так і тут, встановити не можна.

Перехід із одної сфери до другої вимагав перебудови всіх ділянок світогляду і цілком послідовно привів Франка до того, що він почав відкидати помилкові теорії матеріялізму й раціоналізму. Вже в 1895. р. Франко відмежовувався від історичного матеріялізму. „Може прогрішуся проти матеріялістичного світогляду (geste історичного матеріялізму), — каже Франко — коли скажу, що потреби розуму і душі — так само як і потреби життя матеріяльного — родять великі історичні події“¹. Пізніше Франко висказується ще ясніше, вказуючи вже і на те, що людський розум у числі чинників поступу не має такого значіння, яке й він сам йому давніше приписував. Зате почування любови до своєї нації є в його новому розумінню поступу одним із найважливіших чинників і загального поступу, і особистого щастя. Без такої любови „все інше — як каже Франко — буде лише мертве тіло без живої душі в ньому“.²

Економічні основи життя мусіли вкінці у світогляді Франка зробити місце і для інших основ людського життя й щастя. „Що гонить чоловіка до продукції, до витворення економічних дібр? — запитує Франко. — Чи самі тільки потреби жолудка? Очевидно, що ні, а цілий комплекс його фізичних і духових потреб, який бажає собі заспокоєння. Продукція, невпинна і чимраз інтензивніша культурна праця — це виплив потреб і ідеалів суспільности. Тільки там, де ті ідеали живі, розвиваються і пнуться чимраз вище, маємо й прогресивну і чимраз інтензивнішу матеріяльну продукцію. Де нема росту, розвитку, боротьби й конкуренції в сфері ідеалів, там і продукція попадає в китайський застіг“.³

Отже Франко розходитьсся ідеологічно зі своїм учителем Драгомановом, розбиваючи також його теорію суспільно-політичного анархізму й культурно-національного русофілства. Він бачить вкінці, що Драгоманов це gente Ucrainus“ але „natione Russus“, і що теорії Драгоманова підтримують у практиці

¹ „Житте і Слово“ 1895. III. стор. 482.

² „Що таке поступ?“, Коломия 1903. стор. 150.

³ „Поza межами можливого“ ЛНВ 1900. X. стор. 8.

концепцію чужої державности на українських землях, а тим самим українську бездержавну націю засуджують на повільну смерть. Про цього духового батька українського лібералізму й соціалізму Франко тоді пише ось що: „Глибока і сильна віра в західно-європейські ідеали соціальної рівності і політичної волі заслонювала перед його очима ідеал, що не тільки вміщує в собі оба попередні, але один тільки може дати їм поле до повного розвою. І навпаки, не маючи в душі сего національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійським морі, а ті, що лишилися на своєму ґрунті, попадали у зневіру і апатію. Для нас тепер не підлягає сумнівові, що брак віри в національний ідеал, продуманий до крайніх консеквенцій також на політичнім полі, був головною трагедією в життю Драгоманова, був причиною безплідности його політичних змагань, бо-ж теоріями про басени рік і про сфери економічних інтересів не загриєш людей до політичної діяльности“¹.

Першим обовязком кожного українця є тепер, на думку Франка, передовсім „чути себе Українцем“². „Все, що йде за рами нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одноі нації над другою, або хоробливий сантименталізм фантастів, що раді би широкими „вселюдськими фразами“ покрити своє духове відчуження від рідної нації“³.

Відповідно до того змінюються і погляди Франка на ролю одиниці серед своєї нації. Одиниця це не лише еманация й частина національної маси, це також активний провіник цієї нації, провідник у сфері власної діяльности. Ідеали одиниць — як каже Франко — „можуть запалювати серця широких кругів людей, вести людей до найбільших зусиль, до найтяжчих жертв, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях“⁴. Цілком послідовно тепер вже й герої Франкових поем не лише дістають виразнішу національну закраску, але й беруть на себе увесь тягар ініціативи й відповідальности. Таким національним героєм у творчості Франка є вже напр. „Іван Вишенський“, що прикінці свого життя відсунувся від участі в бурхливому життю України, але й на самоті вкінці перемагає у нього думка, що таки треба до того життя вернутися і знов служити своїй нації.

І в постаті „Мойсея“, у кінцевій фазі розвитку своєї поетичної творчости, змалював нам Франко національного вождя, що вивів свій нарід із неволі на важкий шлях змагань і походу до обіцяної землі. Тою „обіцяною землею“ в перших етапах розвитку Франка був його, а радше драгоманівський безбожницько-соціалістичний „рай на землі“ з гегемонією „ідеалів“ чисто матеріяльного щастя; у спілому віці, тоді коли Франко

¹ ЛНВ 1900. 12. стор. 7—8.

² Таку вимогу висуває Франко у своїм „Листі до молоді“ з 1905. р. „ЛНВ“ 1905. 30. стор. 15.

³ „Поза межами можливого“ ЛНВ 1900. X. стор. 8—9.

⁴ Ibidem, стор. 9.

творив свою поему „Мойсей“, ця „обітована земля“ мала вже цілком інший конкретний зміст, бо тоді йому присвічував уже той ідеал, що ним Драгоманов нехтував. Це був ідеал української національно-культурної і політичної самостійності¹.

III.

У світлі усіх попередніх пояснень зміст поеми „Мойсей“ повинен викликати у читачів такі думки, які туди вкладав сам поет. Важніші місця цього змісту такі:

1. Після сороклітньої мандрівки пустинею ізраїльський народ зневірився і дійшов до висновку, що „набрехали пророки“, та що їм таки доведеться жити і вмірати в пустині. Давня мета походу — обітована земля — опинилася, в їх розумінню, поза межами можливого, а вони самі попали в апатичну дрімоту. Лише діти ведуть собі якісь воєнні іграшки на диво батькам. Батьки дивуються: „Де набрались вони тих забав?“

„Адже в нас не видали того, не чували в пустині!
Чи пророцькі слова перейшли в кров і душу дитини?“

В цих останніх словах першої пісні є вже рівночасно натяк і на оптимістичну розв'язку тяжкої ситуації, і на оптимістичну віру самого поета в силу „пророцьких слів“ і в силу національних ідеалів, що колись можуть „мільйони пірвати з собою“

2. Серед тої загальної зневіри лише сам пророк, старенький Мойсей не тратить віри. Але його вже ніхто не хоче слухати. Бо він уже старий, голос його вже зомлів і погасло вітхіння, а крім того серед народу більше впливу здобули собі тепер Авірон і Датан, що всю увагу народу спрямовують на матеріальні труднощі й висувають кличі про потребу спокою і матеріального добробуту. Під проводом цих демагогів ізраїльський народ відвертається від Бога, віддає честь Ваалу, а своєму пророкові забороняє говорити про обіцянну землю і накликати до зміни.

3. Та Мойсей не злякався такої ухвали й уже на другий день сміливо виступає з промовою до народу. Одночасно Датан і Авірон серед народу розбуджують пристрасті, щоб згідно з ухвалою покарати Мойсея.

4. Мойсей промовляє проти всенародньої ухвали, повний глибокої віри, що його устами промовляє сам Єгова. Промовляє проти їх розумових аргументів і прокльонів, знаючи, що в їх серце сам Єгова вложив такі творчі сили, що гнатимуть їх у призначене місце. Промовляє проти їх бажання спокою, бо ж не задля спокою покликав їх Бог і вивів із єгипетської неволі.

5. Мойсей не злякався ухвали, якою йому загрожено камінням, і далі вияснює народові його післанництво.

¹ Нинішні українські соціалісти звичайно промовчують факт еволюції Франка від червоного до жовто-блакитного прапору, і надуживають його популярності для своєї партійної агітації.

6. Притчею про терен, що його вибрано на короля між деревами, поясняє Мойсей ту особливу місію, призначену Божою волею його нації. На безмежню мандрівку життя Бог дав їм „заповіти й обіти свої, наче хліб на дорогу“. Це неначе страшне посольство під сімома печатами, дане Богом цілій нації, і горе тій нації, що свого посольства не донесе до мети.

„Горе тому нездарі послу, що в ході задрімає,
Або, Божу зневаживши річ, і печать розламає!
Вийме інший посольство страшне лінюхові з долоні,
Побіжить і осягне мету і засяє в короні!“.

Як одиниця, так і ціла нація має свобідну волю і може виконати свою місію або ні.

7. Проти Мойсея зараз же виступають злі провідники народу, Датан і Авірон. — Авірон насміхається і з його притчі про терен і з його порівняння народу з добрим або ледачим послом, а вкінці пропонує не бити Мойсея камінням, а призначити його до дітей за громадську няньку. Його дотепна відповідь і кінцева зневажлива пропозиція викликає регіт серед народу. Ще на хвилину нарід спам'ятується, коли Мойсей пророкує Авіроні:

„Канаана тобі не видать і не йти до востоку:
З сього місця ні вперед ні взад ти не зробиш ні кроку“.

Всі сподівалися чуда, але чудо не сталося, а тоді нові нашішки підкопують повагу пророка.

8. Другий провідник, Датан, виступає ще нахабніше й закидає Мойсеєві зраду. Мойсей, мовляв, на те вивів їх із Єгипту, щоб їх знищити, бо інакше вони були б за деякий час запанували в Єгипті. Датан вказує на те, скільки кровавих жертв упало вже підчас походу пустинею, а тепер, коли нарід уже знесилений, було б найбільшим безумством іти в Канаан, що є під владою єгипетського фараона. — Мойсей і йому пророкує, що Канаана йому не видати, та що при смерті ні пяди землі йому під ногами не стане. — Тоді Датан закликає гебреїв, щоб виконали вчорашню ухвалу та щоб укаменували Мойсея. Але хоч усі закричали „Най загине!“ — ні одна рука не сягнула по камінь. Датан зміркувався і змінив свій заклик, заохочуючи народ прогнати Мойсея від себе. І Мойсея проганяють.

9. Глибоко схвильований Мойсей щераз промовляє й виказує народові його короткозорість і бунтарство проти власного добра. Докоряє йому гострими словами за його впертість проти Божої волі, і предсказує тяжкі кари. Вказує й на те, що Бог може змінити свій плян:

„Стережись, щоб обітниць своїх не відкликав Єгова!...
...І щоб Він не покинув тебе всім народам для страху
Як розтоптану красу змію, що здихає на шляху!“

10. Під вечір Мойсей покидає табір. Він втомлений, „і понизила лет свій на мить його думка висока“. Тепер він неначе невдоволений з того, що серед свого народу він усе був висту-

ном кар. Його любов до свого народу викликає у нього самі ніжні почування, а свідомість, що вже смерть не далеко, підтримує у нього бажання хоч би лише самому дійти до обіцяної землі. Та він вірить, що коли він сам туди піде і навіть коли зараз же в сбіцянім краю помре, то його змагання не підуть на марне, бо його нарід піде за ним:

„Там я буду лежать і до гір сих моавських глядіти,
А за мною прийдете ви всі, як за мамою діти.
І пошлю свою тугу до вас, хай за поли вас миче,
Як той пес, що на лови у степ пана свогого кличе.
І я знаю, ви рушите всі, наче повінь весною...“

11. Покидаючи табор з думкою, що вже не верне ніколи, зустрів у степу гебрейських дітей. Те наймолодше покоління це неначе завдаток кращої будуччини. Вони показують Мойсеєві свої воєнні іграшки, свої башти й мури, а Мойсей навчав їх бути безпощадними для таких шкідників, як скорпіони, а милосердними для нешкідливих сотворінь. Про огонь на Хориві не хоче оповідати, але пророкує їм, що і в їх життю настане колись подібний момент, коли їм прийдеться за наказом вищого Голосу йти „на велике діло“:

„Не гасіте ж святого огню, щоб як поклик настане,
Ви могли щиросердно сказати: — Я готовий, о Пане!“

Діти призадумалися над словами пророка, а він сам відійшов і зник у п'ятьмі ночі.

12. На самоті у серці прогнаного пророка виринає болюче питання, чи він добре виконував Божі заповіді. Він знає, що завданням його сороклітнього труду було перетворити рабів на народ по Божій уподобі; він знає, що сорок літ мов коваль він kleпав їх серця і сумління, але тепер, коли дійшов до того, що уйшов від їх кпин і каміння, тепер виринає у нього сумнів, чи він добре виконував своє завдання¹.

Мучений таким сумнівом Мойсей просить Бога: „О Всесильний, озвися, чи Ти задоволений з мене?“ Але відповіді нема! — Так починається на самоті головна трагедія пророка, трагедія боротьби з самим собою, боротьби зі своїми власними сумнівами. Цій внутрішній боротьбі дав поет форму діяльогу Мойсея з Азазелем, темним демоном пустині.

13. Азазель називає увесь труд Мойсея „цвітом безтямности“. Коли ж Мойсей покликається на Божий приказ на Хориві,

¹ Подібно сам поет ще в „Епільогу“ до поеми „Похорон“ ставив собі питання:

„Чи вірна наша, чи хибна дорога?
Чи праця наша підійме, двигне
наш люд? Чи мов каліка та безнога
він в тім каліцтві житиме й усне?“

Такі сумніви нуртували деякий час у душі поета, доки він не став на твердім національнім ґрунті, покинувши інтернаціональні соціалістичні експерименти.

тоді Азазель підсуває йому думку, що це не був голос Божий, а власне горде бажання Мойсея, і лише те власне бажання зробило його вождем народу. Такий сумнів викликає в душі Мойсея почування ще більшої самотності.

14. Ідучи серед пітьми даліше в гори, пророк роздумує, чи справді всі його змагання це лише виплід його особистого бажання і чи справді таке бажання є гріхом. Доходить вкінці до висновку, що ні, і що таке бажання є святе! Але зараз же вириває друга думку, чи не надуживав він своєї влади, і чи не став для свого народу ще тяжчим тираном аніж фараон. Може справді не треба було відривати свого народу від єгипетського ґрунту?

„Чи не правду говорить Датан: Старі гнізда лишили,
А новії здобути нема ні охоти ні сили?
— О, Єгово, озвися, скажи: Я чинив Твою волю,
Чи був іграшка власних скорбот і засліплення й болю?“

Але Єгова не дає ніякої відповіді.

15. Вранці при сході сонця цілий гебрейський табор бачить свого пророка на самому шпилі скалистої гори Небо. „Се Мойсей на молитві стоїть, розмовляючи з Богом“. Стоїть так цілий день аж до заходу сонця, а тоді паде величезна тінь від Мойсея в останнє „аж у низ на гебрейські шатра мов батьківське прощання“. І щось дивне діється тоді в серцях гебреїв. Вони добре відчувають, що:

„від такої молитви тремтять земляні основи,
тають скелі, як віск, і дрижить трон предвічний Єгови“.

Ця сила молитви нагадує їм і силу прокльону. І

„по таборі пострах ішов: „Боже, щоб у сю хвилю
не заляв нас пророк, бо клятва мала б дивню силу“.

16. А Мойсей молився цілий день, „а як ніч залягла на горі, впав на землю зомлілий“. — Тоді знову закрадається в його душу демон зневіри й голосом матері спочатку ніби жалує його, але тільки на те, щоб вкінці захитати його віру в потребу й у силу молитви. Цей голос матері намагається переконати Мойсея, що ані Єгова не в силі змінити законів механізму природи, та що ані Єгова не знає куди прямує механічний біг цілої природи. Єгова, мовляв, не знає й того, куди прямують народи у свому розвитку, — Кінцевий висновок такого світогляду — заперечення вартости молитви й заперечення самого Бога. — Цей голос матері ніби жалує Мойсея, а по суті насміхається з нього і з його молитви:

„А ти молишся! Бідне дитя! Де твій розум, де сила?
Ти ж хапаєшся піну благать, щоб ріку зупинила!“

17. Мойсей пізнав вкінці, що це не мати його говорить із ним, бо в тих словах не було любови. Він пізнав, що це „Азазель, темний демон одчаю“ і тоді Божим іменем намагається ві-

догнати його від себе. Та Азазель не відходить, а пробує ще найсильнішого засобу, щоб знищити його віру. Він показує Мойсеєві деякі фрагменти будучої історії гебреїв. Мойсей бачить бідний обіцяний край, але ще вірить, що:

„Хто дав з каменя воду,
Той сей край перемінить у рай для свого народу“.

18. Азазель далі насміхається з такої віри й показує дальші сумні картини з майбутньої історії гебреїв і їх царства, що коштуватиме багацько сліз і крові „а заважить у судбах землі, як та муха волови“. Мойсей бачить і майбутній упадок того царства, і вавилонську неволю, і римську перемогу над гебреями. Всі ті страхіття війни, голоду й неволі, що їх у будучій історії мають гебреї терпіти, захитують вкінці вірою Мойсея, і він із окликом „Одурив нас Єгова“ паде на землю.

Навіть така сильна віра, яка була у Мойсея, захиталася у хвилині втоми й сильної спокуси. Але Мойсей таки не програв свого бою з Азазелем. Він не прийняв його матеріалістично-механістичного світогляду.

19. Мойсей далі чекає голосу самого Єгови. Надслухує, чи не почує його серед громів, граду й дощу, а вкінці почув його в теплім леготі після бурі. Єгова розкриває Мойсеєві ширші горизонти, докоряє йому за маловірство й вияснює глибший змісл того посольства, що його дістав гебрейський нарід. Не скарби землі, а скарби духа повинен він здобувати. Те саме відноситься й до провідників нації. Голос Єгови вияснює, що:

„хто вас хлібом накормить, той враз з хлібом піде до гною,
та хто духа накормить у вас, той зіллється зо мною“.

Обітована земля це вартість духова, а не матеріальна.

Самого Мойсея карає Бог за його сумніви в той спосіб, що не дозволяє йому вступити до Палестини:

„Тут і кости золіють твої на взірць і для страху
всім, що рвуться весь вік до мети і вмирають на шляху“.

20. Та смерть Мойсея не перервала того діла, за яке він сорок літ змагався. Його туга прийшла до гебреїв і розбудила у них непереможне бажання йти туди, куди він їх провадив. Хвиливе отупіння минає й починається нове змагання за той ідеал, що його вказував Мойсей. Вже чути заклики Єгошуї: „До походу! До бою!“

— Ще момент і прокинуться всі з остовпіння тупого,
І не знатиме жаден, що в мить приступило до нього.
Ще момент — і Єгошуї крик гирл сто тисяч повторить;
Із номадів лівних ся мить люд героїв сотворить.
Задуднять — і пустині пісок на болото замісять,
Авірона камінням побють, а Датана повісять.
Через гори полинуть як птах, Йордан в бризки розкроплять,
Єрихонські мури мов лід звуком трубним розтоплять.

Таким оптимістичним і бойовим акордом кінчиться поема, бо й сам Франко, визволившись з-під впливу соціалістичних теорій, а особливо з-під впливу теорій Драгоманова, вірив у перемогу й у реалізацію ідеалу культурно-національної і політичної самостійності української нації. Той національний оптимізм, перемішаний із трагічною свідомістю власної слабосильності, виразно зазначений у „Прольогу“, що його сам поет завсіди відчитував аж при кінці після відчитання цілої поеми, неначе поясняючи нам у той спосіб, як він сам розумів свій символічний образ поєстаті Мойсея й обіцяної землі. У тім „Прольогу“ поет пророкує українській нації:

Та прийде час і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним Морем гомін волі,
І глянеш як хозяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.

Такий ідеал присвічував поетові тоді, як він писав свою поему „Мойсей“, а час реалізації цього ідеалу ще перед нами.

||||||||||||||

РЕЦЕНЗІЇ.

Улас Самчук: Віднайдений рай.

Софія Яблонська: З країни рижу та опію.

Барбе д' Оревілі: Чортиці.

Три доволі гарно видані книжки, з вінетами, що нагадують німецькі Insel-Bücher та інші чужі видання, — це три перші випуски нової Бібліотеки „Діла“ з 1936 року.

„Віднайдений рай“ — збірка оповідань Уласа Самчука. Всіх цих оповідань є 10 — між ними і відомі вже з давніших років. Імя автора „Волині“ збуджує довіра до книжки — але по прочитанні приходимо до переконання, що не добре давати великі кредити на саме тільки імя. Бо, ніде правди діти, оповідання Самчука й у мистецькому й у змістовому огляді стоять куди нижче, ніж його повісті. „Волиня“, „Марія“, а навіть „Гори говорять“ — твори далеко сильніші й більш переконливі, ніж оті всякі „Собаки у вікні“ з книжки „Віднайдений рай“. Бо коли вродженому епікові відібрати простір, де він міг би розгорнути свій епізм — то залишиться з нього дуже мало. І коли авторові „Волині“, на загал теж не дуже дбайливого стилістові, ради широкого епічного розмаху варто простити не один стилістичний або мовний промах, — то в коротких оповіданнях, де стиль уже з природи речі є найважливіший, такі промахи виступають особливо яскраво і псуєть цілість. І ще одно: коли в широкому епічному творі сюжет, ситуація й інтрига має другорядне значіння, а головною річю стає епічно розгорнений малюнок — то в короткі оповідання без виразних сюжетів і без цікавих ситуацій вражають звичайно своєю анемічністю. А на таку недостачу сюжетів хора більшість оповідань Самчука.

Ці оповідання ще й тим різняються від кращих повістей того самого автора, що в його оповіданнях особливо підкреслені та соковито стилізовані моменти еротичні. Така „Образ“, чи згадуваний „Собака у вікні“ — це ж першорядний матеріал для amatorів фрейдівсько-психоаналітичної балаканини. Так само й у деяких інших оповіданнях, особливо в „Мой